

ВСТУП

Про образи мови у стосунку до суспільства та інтерпретаційні моделі їхнього опису

Третій випуск збірника «Мова і суспільство» продовжує діалог між дослідниками з різних університетів України, Австрії, Німеччини, Польщі, Хорватії та Швейцарії про мову в соціальному вимірі, або суспільство крізь призму мови. Як і два попередні випуски, третій номер збірника втілює в життя ідею спеціалізованого періодичного видання, присвяченого соціолінгвістиці.

У статтях розкрито різні аспекти взаємодії мови та суспільства на матеріалі української, англійської, арабської, іспанської, латинської, перської, польської, російської, хорватської, японської мов.

Напрями формування інтерпретаційних моделей опису, які розвивають автори третього випуску: 1) розвиток теорії й методології соціолінгвістики в результаті її взаємодії з іншими дисциплінами, 2) розбудова категорійного і термінологічного апарату, 3) історія соціолінгвістики та історична соціолінгвістика, 4) соціолінгвістичні традиції, 5) розгляд питань мовної політики та мовної ситуації, 6) опис форм існування мови в суспільстві, 7) характеристика мови міста, 8) соціальні аспекти тексту та комунікації.

Порівняно з першим (2010) і другим (2011) випусками збірника у третьому виразніше постала інтеграційна сутність сучасної наукової парадигми і її вплив на соціолінгвістичні дослідження. Вперше окреслено зв'язок соціолінгвістики й економіки, який в ідеалі мав би вже виявлятися як економічний аналіз мови. Однак перед українськими науковцями досі постає нерозв'язана ще проблема вивчення «неекономічних феноменів», як зауважує професор Олександр Бондар у статті «Економічна вартість мови».

Зв'язок мовознавства та соціології завжди породжував нові поштовхи в розвитку теорії мови, про що яскраво свідчить досвід О. Потєбні, який прийняв погляди англійського соціолога Г. Спенсера, феномен Ф. де Соссюра, ідеї якого про зовнішню і внутрішню лінгвістику не виникли б без французької школи соціології мови, чи погляди Е. Сепіра, який проголосив як аксіому зв'язок лінгвістики з іншими науками, зокрема із соціологією. Тому в нинішніх умовах обґрунтування взаємодії мови й ідентичності набуває практично-політичного значення і вимагає нового інструментарію для аналізу складних соціокультурних проблем сучасності, розвитку міждисциплінарних розвідок – про це розмірковує професор-соціолог Наталія Черниш у статті «Мова та ідентичність у сучасному світі». Доктор географічних наук, професор Роман Лозинський виокремлює взаємодію суспільної географії, соціології, соціолінгвістики (стаття «Географія і мовознавство: напрямки та проблеми взаємодії»).

Звичайно, інтеграцію нових підходів до мови забезпечують парадигмальні ознаки новітньої мовознавчої парадигми, це необхідна засада формування інтерпретаційних моделей опису мовної дійсності в Україні. Тому і визріла потреба взаємодії соціолінгвістики і лінгвонаціології, у чому переконує експерт із питань двомовності, автор найповнішого на сьогодні дослідження «Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання» (2011), кандидат філологічних наук, доцент Ярослав Радевич-Винницький у статті «Соціолінгвістика і лінгвонаціологія: український варіант взаємодії».

Відзначаємо розвідки про оновлення категорійного апарату соціолінгвістики. Так, опрацьовано зміст нового поняття «етнолінгвістична вітальність». Взявши до уваги англomовні соціолінгвістичні праці, кандидат філологічних наук, доцент Вікторія Ригованова виокремила структурні параметри для вимірювання рівня вітальності мовної групи, розкрила роль демографічних і статусних показників тощо. Юлія Дзябко, яка працює над питаннями зіставної семантики, описала гіпонімічні відношення терміна *мовна політика* в українській та японській мовах. Розкриваючи ситуацію бікультурності та білінгвізму, кандидат філологічних наук, доцент Володимир Демченко розглядає підґрунтя для впровадження терміна *койне* до української наукової метамови. Аспірантка Адріана Чучвара описує пошуки корелятивних зв'язків у категорійній системі соціолінгвістики, зокрема взаємодію *мови й віку*.

У статтях збірника виявлено нові штрихи до розуміння взаємодії мови та суспільства в історії. Насамперед, обґрунтовано історичний контекст формування державного статусу перської мови в різних системах державно-політичних координат (стаття кандидата філологічних наук, доцента Марти Стельмах). Нову інформацію несе стаття польської дослідниці, професора Ірени Митнік про найменування жінок-шляхтянок на Волині у XVI–XVII ст., читач ознайомлюється із засобами та спробами формування антропонімікону цієї доби, визначеного належністю до того чи іншого прошарку (дослідниця – автор монографії «Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku», яка вийшла друком у Варшаві 2010 р.). Лінгвістичні уявлення українців другої половини XVII ст. вперше розглянуто з наскрізних ідей середньовічного теоцентризму та граматичного універсализму у статті кандидата філологічних наук, доцента Ірини Фаріон, авторки низки монографій з питань історії, теорії та сучасного стану норм в українській мові. Вперше інформацію про латиномовний іменник львів'ян у XIX ст. читач знайде у статті Лесі Луньо, яка працює над соціолінгвістичною характеристикою антропонімікону.

Зауважимо, що з цього номера збірник розпочинає характеристику взаємодії мови і церкви, це новий напрям у розвитку української соціолінгвістики. Питання, які розглядає віденська дослідниця доктор Марина Гьофінггофф, проливають світло щодо запиту українського суспільства на сакральну терміносистему, зокрема її філософський компонент.

На сторінках збірника обговорюється питання, пов'язане з розвитком ідей радянської соціолінгвістики 20–30 рр. минулого століття. На XII світовому конгресі з історії лінгвістики (ICHoLS-XII) у Санкт-Петербурзі (серпень 2011 р.) результати дослідження цього етапу представляла швейцарська група мовознавців під керівництвом професора Патріка Серіо (Університет Лозанни). На сторінках збірника опублікувала статтю одна із членів цієї групи доктор Олена Сімонато, яка аналізує погляди Є. Поліванова про мовлення інтелігента.

У статті дослідниці з Відня Катажини Гібель на основі методології культурної антропології та міжкультурної взаємодії розкрито питання про мовну політику щодо українського етносу в першій половині XX ст.

Вперше збірник ознайомлює читача з розвитком ідей соціолінгвістичних традицій, хоча й існує думка, що в умовах сучасної науки межі між ними часто розмиті (так, приміром, вважає професор Н. Коумпланд). Це нова рубрика. Важливо знати досвід розвитку ідей щодо опису мовної дійсності в різних країнах. Розмову про це розпочала стаття львівського професора Романа Помірка, присвячена соціолінгвістиці в Іспанії, та

розвідка Іванни Хомицької про мову іспанських ЗМІ і досвід їхнього вивчення в іспанській науці. Варшавська дослідниця, доктор Світлана Романюк розкрила один з аспектів досліджень польських соціолінгвістів, зокрема вербальної агресії.

Традиційно випуски збірника висвітлюють один із напрямів розвитку соціолінгвістики в Україні, зокрема питання мовної політики та мовної ситуації. Важливо оцінити низку нових законопроектів, які, в разі прийняття, змінять мовний розвиток держави. Соціолінгвістика в Україні не стала науковим підґрунтям в ухваленні рішень провладних політиків. Автори збірника розкривають особливості найновішого періоду мовної політики, починаючи від березня 2010 р. Відкриває рубрику стаття німецького автора – професора Юліане Бестерс-Дільгер, яку в Україні знають не тільки за її працями, але й як керівника кількох мовознавчих проектів та редактора двох важливих монографій: «Мовна політика і мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації» (2008), «Україна на шляху до Європи» (2009). Ольга Швед розкрила одну із законодавчих ініціатив – проект закону «Про мови в Україні» (№ 1015-3). Результати пілотного опитування лягли в основу дослідження національної ідентичності у статті кандидата філологічних наук, доцента Надії Трач.

Форми існування мови в суспільстві – також обов'язкова рубрика збірника. Надія Засанська розглядає роль англійської мови у світі, звернувши увагу на історію латинської мови, ця дослідниця зробила деякі узагальнення щодо економічних, політичних, соціальних чинників розвитку світових мов. У статті доцента Сальваторе Дель Гаудіо висвітлено періоди поширення української мови в Італії, наведено соціально-демографічну характеристику носіїв цієї мови, організації для підтримки мови, комунікативні практики цією мовою. Професор Володимир Труб продовжує аналіз аспектів, пов'язаних з типами відхилень в українському мовленні під впливом російської мови. Фонетичні ознаки української мови в контексті опозиції «нормативне – ненормативне» розглянула доцент Оксана Микитюк, яка пояснила суспільні впливи на мовну мелодику, гучність, вокалічність, милозвучність мови. Нову проблему заторкнула кандидат філологічних наук, доцент Ірина Процик, яка розкрила особливості формування субкультури футбольних фанатів та виявила специфіку її вербального самовираження.

Мова міста – одна з важливих проблем, якій присвячено XIX Всесвітній конгрес із соціолінгвістики (Берлін, серпень 2012 р.). Формування урбанонімікону в містах постсоціалістичної Хорватії описує доктор Івана Црленко. Дослідниця із Донецька Ірина Кудрейко розглянула зміст нової категорії «соціолінгвістичний портрет» на прикладі міст Амвросіївки та Єнакієвого. Комунікативну потужність української мови в Одесі описала Анастасія Велика за допомогою анкетування. Методику «парних масок» застосувала для вивчення ставлення мовців до львівського мовлення доцент Олеся Палінська. Мова населеного пункту – це мовлення міста, села чи селища, тому професор із Чернівецького університету Надія Бабич з'ясовує, чи вихідці зі села можуть вплинути на російськомовне місто і навпаки.

Соціальні аспекти тексту і комунікації – традиційна рубрика збірника. Розглянуто концепції, зорієнтовані на вивчення процесуальної структури діалогу в контексті соціологічної парадигми (стаття кандидата філософських наук, доцента Олени Боровицької). Нове питання, зокрема вплив гендерної належності перекладача на перекладацькі рішення, стратегії та на гендерно зумовлену комунікативну поведінку, розглянуто на матеріалі вибірки сучасних англомовних п'єс у статті Анни Га-

лас. Зосереджено увагу на універсальній та національно-специфічній складовій соціокультурної компетенції, яка характерна для арабської лінгвокультурної спільноти (стаття Оксани Сприси).

Як результат соціально зумовленої читацької когнітивної бази і тексту твору постає концепт *персонаж*. Актуальність цієї проблеми пояснюється тим, що досі немає комплексного дослідження процесу побудови концепту вигаданої людини на матеріалі англomовного постмодерністського твору (стаття Оксани Гураль). Схарактеризовано фонетично-графічний, лексико-семантичний і морфологічний способи введення мовної гри в макроструктуру газетного тексту і зроблено висновок про розширення можливості маніпулятивного впливу на адресата (стаття Наталії Третяк). Спілкування батьків із дітьми в сім'ях з різним соціальним статусом здійснюється через комунікативні тактики батьків, тому їхній набір виокремлює Оксана Трумко. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови у зв'язку зі специфікою їхнього лінгвістичного статусу розглянула доктор філологічних наук, професор Ніна Гуйванюк (Чернівецький університет). У статті доцента Максима Вакуленка обґрунтовано актуальність впровадження української латиниці як державної мови в міжнародній комунікації.

Безперечно, формуванню тематики збірника «Мова і суспільство» сприяють щорічні засідання Всеукраїнського соціолінгвістичного семінару. (Чергове засідання ІХ семінару відбулося на філологічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка 4 квітня 2012 р.).

Сподіваємося, що опубліковані статті в першому (2010), другому (2011), третьому (2012) випусках збірника «Мова і суспільство» будуть важливим джерелом інформації для різних лекційних курсів із соціолінгвістики, які, на жаль, ще мало впроваджені в навчальні програми українських університетів.

Ми певні, що діалог українських та зарубіжних мовознавців на сторінках першого в Україні соціолінгвістичного періодичного видання, розпочатий в ім'я розвитку соціолінгвістики в Україні, виконає свою місію каталізатора цього напрямку досліджень і навчальної дисципліни.

Тому запрошуємо до співпраці!

Головний редактор збірника, професор **Галина Мацюк**